

Institut za međunarodnu politiku i privredu

UNAPREĐENJE TURIZMA KAO FAKTOR RAZVOJA PRIVREDE REPUBLIKE SRBIJE

Tematski zbornik radova

Tematski zbornik radova

UNAPREĐENJE TURIZMA
KAO FAKTOR RAZVOJA PRIVREDE
REPUBLIKE SRBIJE

Urednici
Prof. dr Pero Petrović
dr Vidoje Golubović

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Beograd 2010. godine

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu,
Makedonska 25, Beograd

Za izdavača

Dr Duško Dimitrijević, direktor

Urednici

Prof. dr Pero Petrović, naučni savetnik
Dr Vidoje Golubović, naučni saradnik

Recenzenti

Prof. dr Jelena Kozomara
Prof. dr Vladimir Grečić

Grafički dizajn i prelom

Snežana Vojković
Sanja Pavlović

Tiraž: 300

Štampa

Želnid, Beograd

ISBN 978-86-7067-140-9

Sadržaj

Prva tematska oblast:

ZNAČAJ TURIZMA ZA PRIVREDU SRBIJE

Prof. dr Pero Petrović EFIKASNOST POSLOVNE DIPLOMATIJE U PROMOCIJI TURIZMA SRBIJE	9
Prof. dr Slobodan Čerović, mr Lidija Čulić OSNOVE RAZVOJA TURIZMA SRBIJE - STRATEGIJSKI PRAVCI	22
Prof. dr Vesna Spasić ULOGA TUROPERATORA U PROMOCIJI TURISTIČKOG PROIZVODA SRBIJE	35
Prof. dr Aleksandar Živković PROJEKTNO FINANSIRANJE TURISTIČKIH KAPACITETA U SRBIJI I UPRAVLJANJE RIZICIMA	43
Dr Duško Dimitrijević KONCESIJE KAO FAKTOR RAZVOJA TURIZMA U SRBIJI	53

Druga tematska oblast:

SAVREMENE TENDENCIJE-TRENDOVI U TURIZMU

Prof. dr Dragoljub Đorđević, Marko Đorđević UPRAVLJANJE LJUDSKIM RESURSIMA U TURIZMU KAO KLJUČ POBOLJŠANJA IMIDŽA SRBIJE	64
Prof. dr Žarko Ristić FINANSISKA POLITIKA U FUNKCIJI RAZVOJA IMIDŽA I PROMOVISANJA TURISTIČKIH BRENDOVA SRPSKE PRIVREDE ..	73

Mr Nemanja MRĐIĆ¹
Mr Angelina RAIČKOVIĆ²
Mr Saša REDŽIĆ³

ITINERARIUM ROMANUM SERBIAE - PUTEVIMA RIMSKIH IMPERATORA PO SRBIJI KULTURNO NASLEĐE U SLUŽBI TURIZMA I ODRŽIVOG RAZVOJA

Teritorija današnje Srbije je rodno mesto 18 rimskih imperatora među kojima se nalaze Konstantin I Veliki i Justinijan I. Ovaj broj čini Srbiju prvom Evropskom zemljom, izuzev Italije, iz koje carevi vode poreklo. Na našoj teritoriji nalaze se carski grad (*Sirmium*), provincijske prestonice (*Sirmium*, *Viminacium* i *Iustiniana Prima*), kao i carske vile i rezidencije (*Felix Romuliana*, *Šarkamen*, *Mediana*). Pored ovih lokaliteta od neizmernog značaja, duž našeg Podunavlja pruža se niz antičkih fortifikacija koje su činile nekadašnju granicu Rimskog carstva - *limes*. Ovde spadaju legijski logori u Singidunumu i Viminaciumu, sa gradovima koji su se oko njih formirali, kao i niz manjih fortifikacija poput Diane i Pontesa. Trajanov most koji se nalazi kod današnjeg Kostola (neposredno pored Kladova) predstavlja najveći most antičkog sveta. Niš kao jedan od gradova povučeni u unutrašnjost ne samo da predstavlja jedan od najznačajnijih urbanih centara Balkana već je i rodno mesto cara Konstantina Velikog. Sve nabrojano čini kulturno nasleđe Rimskog carstva, a Srbiju stavlja u žižu zbivanja kasne antike.

Rimska kultura je panevropska kultura koja čini prvu „Evropsku uniju” priznatu širom sveta, i privlači hiljade turista svuda gde je prezentovana. Promocija rimskog kulturnog nasleđa ne nosi teret nacionalizma koji bi mogao obeshrabriti posetioce usled skorašnjih političkih i ratnih događanja.

1 Mr Nemanja Mrđić, Arheološki institut Beograd, Knez Mihailova 35/IV, 11000 Beograd, nemanjamrdjic@gmail.com, nemanja@archaeology.rs.

2 Mr Angelina Raičković, Arheološki institut Beograd, Knez Mihailova 35/IV, 11000 Beograd.

3 Mr Saša Redžić, Arheološki institut Beograd, Knez Mihailova 35/IV, 11000 Beograd.

Cilj spajanja velikog broja arheoloških lokaliteta različitih karaktera u jednu celovitu kulturnu rutu će uvećati broj posetilaca, pogotovo na mestima koja su udaljena od prometnih komunikacija i koja najčešće ne spadaju u standardnu ponudu turističkih agencija.

Ceo koncept i ideja projekta osmišljeni su sa transnacionalnim karakterom koji će vremenom postepeno uključivati rimske lokalitete u inostranstvu i povezivati se sa drugim kulturnim rutama baziranim na rimskom kulturnom nasleđu.

Geografsko područje obuhvaćeno projektom i analiza komunikacija

Lokaliteti koji se povezuju u okviru ovog projekta nalaze se duž desne obale Dunava i u istočnoj polovini Srbije. Ovakvo pozicioniranje uslovalo je i iskorišćenje komunikacija potrebnih za dolazak turista. Mogu se iskoristiti sva tri vida komunikacije – rečne, kopnene kao i vazdušne. Prvi put je sama reka Dunav ili koridor 7. Dunav je i danas kao što je bio i u antici jedna od najvažnijih trgovačkih i komunikacionih magistrala. Dunavom se može stići do Sirmiuma (koristeći deo toka Save), Singidunuma (pristanište Beograd), Viminaciuma (pristanište Kostolac), lokaliteta duž Đerdapske klisure (Trajanova tabla i manje fortifikacije sa pristaništa u Velikom Gradištu, Donjem Milanovcu i Tekiji), Dijane i Pontesa (sa pristajanjem u Kladovu). Šarkamen i Gamzigrad se nalaze u blizini Dunava i moguće je iskoristiti pristaništa u Kladovu i Prahovu odakle bi se posetioci autobusima prevezli na lokalitete. Druga komunikacija su kopneni putevi – Auto put Beograd – Niš (Koridor 10), Đerdapska magistrala, put Niš – Kladovo. Posebnu prednost za iskorišćenje rute predstavljaju aerodromi u Beogradu (Nikola Tesla) i Nišu (Konstantin Veliki) koji su odlično postavljeni na dva naspramna kraja te se mogu organizovati sletanje na jedan aerodrom, obilazak lokaliteta kopnenim komunikacijama a poletanje za drugog aerodroma.

Vazdušne i rečne komunikacije su sposobne za prevoz posetilaca i u punoj su funkciji. Isto važi za glavne i magistralne kopnene komunikacije. Osnovni problem leži u lokalnim putevima koji su u izuzetno lošem stanju. Ove komunikacije su u nadležnosti opština i treba naći načina kako bi se lokalne vlasti angažovale na njihovom popravljanju i održavanju.

Ideja stvaranja kulturne rute

Projekat „Putevima rimskih careva“ je osmišljen kao međunarodni projekat na više nivoa i sa više ciljeva:

- Planiran je kao kombinovani projekat nauke i kulture uz upotrebu najsavremenijih metoda u istraživanju, konzervaciji i prezentaciji.
- Na trasi ove rute planirana je izgradnja mreže od 100 pansiona, replika rimskih vila (*villa rustica*), odmorišta (*mutatio*) i motela (*mansio*). Ovi

pansioni bili bi locirani duž starih rimskih puteva na međusobnoj udaljenosti od 5-10 kilometara. Njihovo smeštanje je predviđeno u prirodnom okruženju, u šumama, na livadama i pašnjacima, najčešće u dolinama reka Save, Dunava, Morave i Timoka. Istovremeno planirano je iskorišćenje i etno pansiona ukoliko se oni nalaze u blizini lokaliteta ili se izgrade u budućnosti.

- Kroz promociju i prezentaciju planirano je oživljavanje i ponovno povezivanje antičkih puteva koji se u mnogim slučajevima poklapaju sa savremenim putnim pravcima.
- Kroz realizaciju po fazama planirano je zapošljavanje i angažovanje lokalnog stanovništva kroz sistem malih porodičnih firmi koje bi sa jedne strane pružale različite vrste usluga (trgovina, turizam i slično), a sa druge radile na proizvodnji suvenira. U pansionima bi se moglo zaposliti 800 ljudi. Četiri puta više ljudi bi bilo angažovano u delatnostima koje bi pružale podršku i snabdevanje objekata na ruti (ketering, proizvodnja suvenira i slično). Istovremeno zapošljavanjem sveže radne snage postoji mogućnost oživljavanja starih zanata.

Realizacijom svega navedenog i razvojem infrastrukture potrebne za funkcionisanje lokaliteta unaprediće se životni standard lokalne populacije. Posebnu pažnju treba posvetiti unapređenju slabo razvijenih ili nerazvijenih oblasti (istočna i jugoistočna Srbija).

Postići će se i razvoj arheološkog i kulturnog turizma na nacionalnom nivou, a u međunarodnim okvirima ostvariće se promocija nacionalne kulturne baštine i unaprediće se međunarodna reputacija Republike Srbije. Ono što posebno smatramo važnim je da će doći do razvoja svesti lokalnog stanovništva o kulturnom blagu koje poseduje i njegovom međunarodnom značaju i time će se postići zaštita kulturnog nasleđa kroz njegovo korišćenje u ekonomski održivim projektima.

Načini promovisanja projekta:

Na žalost o antičkom kulturnom nasleđu se kod nas malo zna. Potrebno je podjednako raditi promociju u nacionalnim okvirima kao i međunarodnim. Promocija se može postići na više načina kroz:

- Multimedijalne i internet prezentacije
- Popularne prezentacije
- Popularne publikacije
- Kreiranje virtuelnih muzeja
- Oživljavanje istorijskih događaja i okolnosti (rimske gozbe, legionarske parade, trke dvokolica, gladijatorske borbe, festivale antičke komedije i drame...)
- Popularne koncerti i događanja na lokalitetima

Početna infrastruktura za multimedijalno prezentovanje već je postavljena. Video nadzor nad lokalitetima je stavljen u funkciju njihove prezentacije. Bežični video nadzor sa sigurnosnim kamerama postoji na svim ključnim lokalitetima koji su obuhvaćeni projektom. U toku je postavljanje prezentacija na kojima se može uživo pratiti situacija na lokalitetima.

Model za razvoj arheoloških lokaliteta

Projekat je klasifikovan kao projekat od nacionalnog interesa za očuvanje i prezentaciju kulturnog nasleđa. Najbolji način da se zaštiti svaki arheološki lokalitet je da on oživi i da se od njega stvori turistička atrakcija. Dovođenjem ljudi, lokalitet se može zaštititi od mnogih opasnosti u koje spadaju pljačka i nelegalna gradnja na zaštićenom prostoru lokaliteta. Na ovaj način će se istovremeno podići svest lokalnog stanovništva o vrednosti nasleđa koje poseduju i stvoriće se motivacija da ga zaštite kako bi mogli da ga eksploatišu. Lokalna populacija koja nije zainteresovana za očuvanje sopstvenog kulturnog nasleđa spada među najozbiljnije pretnje. Neograničene mogućnosti da se ono iskoristi svrstava *Itinerarium Romanum* među finansijski najodrživije projekte očuvanja kulturnog nasleđa.

Kulturno nasleđe se može iskoristiti za bazu ekonomskog i regionalnog razvitka. Kao primer uzima se ekonomski održiv model koji se već dokazao kao funkcionalan, napredan i finansijski održiv. U Srbiji to je model arheološkog parka Viminacium. Prezentacija i ubrzani razvoj ovog arheološkog parka primeniće se sa manjim modifikacijama na ostale lokalitete obuhvaćene projektom. Agresivna propagandna kampanja i atraktivno prezentovanje već su ranije pokazali rezultate u Pompejima (Italija) i Ksantenu (Nemačka). U Pompeji se prosečni dnevni priliv od preko 7.000 turista pokazao veoma uspešnim na svim poljima. Preko 2.500.000 posetilaca obiđe Pompeju godišnje. Sa pojedinačnom cenom ulaznice od 11 evra, razrađenom prodajom suvenira, hrane i pića obrt u ovom arheološkom parku se meri milionima evra. S druge strane redovni festivali u Ksantenu okupljaju periodično više desetina hiljada ljudi dok je dnevni priliv turista više nego dovoljan za izdržavanje lokalnog stanovništva.

Viminacium je bio rimski grad i vojni logor, najznačajniji na prostoru Gornje Mezije koja zahvata centralni deo današnje Srbije, Kosovo i Metohiju, zapadnu Bugarsku i severnu Makedoniju. Za samo šest godina stvoren je arheološki park koji je tokom 2008. godine posetilo 65.000 turista koji su za dolazak koristili kopnene komunikacije i dodatnih 10.000 koji su bili na krstarenjima Dunavom. U 2009. godini ovaj broj se popeo na 75.000 posetilaca koji su koristili kopnene puteve i 15.000 koji su koristili rečne komunikacije. Višegodišnja saradnja sa stranim turoperatorima i kompanijama poput Uniworld i Viking River Cruises dala je izvanredne

rezultate pogotovo kada se uzme u obzir da njihova krstarenja koristi bogatija klijentela sa engleskog govornog područja iz celog sveta.

Svake godine preko šest stotina rečnih krstarenja se ostvari Dunavom sa preko 200.000 turista na brodovima. Cilj nam je da u sledećih nekoliko godina postepeno povećavamo broj brodova koji će pristati uz arheološke lokalitete i obići ih. Danas je taj broj pristajanja daleko manji od onog koji možemo da ostvarimo i realno iskoristimo.

Svim lokalitetima nedostaju savremeni vizitorski centri. Na Viminaciumu je u završnoj fazi gradnje *Domus scientiarum* sa prostorom za smeštaj posetilaca, sa manjim muzejom, restoranom, bibliotekom, termama - spa centrom. Objekat ima potencijal manjeg kongresnog centra (Slika 3.). Sve u ovom centru osmišljeno je sa funkcijom da obezbedi potpuni utisak antike. Vodiči i osoblje su obučeni u rimske toge, u restoranu će moći da se proba rimska hrana spravljana prema originalnim rimskim receptima, a ceo objekat je izgrađen u rimskom maniru oko niza atrijuma.

Model prezentacije Viminaciuma već je promovisan na turističkim sajmovima u Milanu, Berlinu, Londonu, Kelnu, Pestumu i tako dalje. Atraktivan način prezentacije izazvao je veliku pažnju i već ove godine ogleđa se u povećanom broju posetilaca. Istovremeno radi se na upotpunjavanju i daljem unapređenju prezentovanja, kao i na novim sadržajima koji će se ponuditi turistima.

Problemi i njihovo otklanjanje

Najveći problem kulturne rute predstavlja zastarela ili dotrajala infrastruktura. Putevi su u pojedinim delovima ili izuzetno loši, teško oštećeni ili ne postoje asfaltni prilazi. Ne postoje adekvatni pansioni, moteli, hoteli ili restorani na većem delu rute. Takođe, ne postoji ni većina objekata na lokalitetima koji treba da pruže usluge posetiocima i unaprede njihovu percepciju antike.

Na teritoriji koju pokriva ruta postoji 5,669 kreveta. Većina njih se nalazi u 20 hotela - 3,362 ili 60.58% i spadaju u smeštaj nižih kategorija. Sledeći važan nedostatak je nepostojanje turističke i putne signalizacije, pogotovo za lokalitete koji su udaljeni od magistralnih puteva i koridora. Izuzetak čine Viminacium i Felix Romuliana.

Lokaliteti nisu zaštićeni od pljačkaša i ne postoji stalna čuvarska služba osim na lokalitetima Viminacium i Felix Romuliana.

Na samim lokalitetima jedan od osnovnih problema čini nedostatak obučениh vodiča. Uglavnom im nedostaje adekvatno znanje stranih jezika ili je primetno izrazito nepoznavanje antičke istorije i arheologije. Obuka vodiča prema evropskim standardima predstavlja jedan od prioriteta.

Rešavanje ovih problema neophodno je izvršiti u dve faze:

- U okviru prve faze treba realizovati sledeće:
- Formiranje čuvarske službe
 - Izgradnju infrastrukture za prihvatanje posetilaca:
 - WC
 - Vizitorski centar
 - Suvenirnicu
 - Table sa objašnjenjima i signalizaciju u okviru lokaliteta
 - Staze i komunikacije za posetioce.
 - Organizacija ugostiteljskih objekata koji bi bili u službi prezentacije arheološkog parka (smeštaj u replikama antičkih objekata, restorani sa ponudom rimskih specijaliteta i slično...).

Druga faza treba da obuhvati aktivnosti na samom lokalitetu. Ona bi obuhvatila sve oblike klasičnih i multimedijalnih vrsta prezentovanja koje bi uključilo i stvaranje jednog kompleksnog virtuelnog digitalnog muzeja.

Opis i pregled stanja na arheološkim lokalitetima

SIRMIUM

(Sremska Mitrovica)

tetrarhiski carski grad i jedna od prestonica carstva

Otkriveni su brojni delovi antičkog grada, ali su samo delovi tetrarhijske palate i crkva svetog Dimitrija adekvatno prezentovani. Arheološki park se formira u urbanom jezgru grada. Sva potrebna infrastruktura postoji i lako je dostupna na svim delovima lokaliteta. Savremeni elementi gradske sredine ograničavaju uslove za prezentaciju antičkih ostataka. Veoma je ograničen prostor za buduća istraživanja jer savremeni objekti onemogućavaju šire sagledavanje lokaliteta.

SINGIDUNUM

(Beograd)

rimski grad

legijski logor (CASTRUM LEGIO IIII FLAVIA FELIX)

Arheološki lokalitet zahvata delove parkova, pre svega Kalemegdanske tvrđave i najužeg centra grada. Prepreka sistematskom istraživanju i prezentovanju antičkih ostataka je savremeno urbano jezgro. Sva potrebna infrastruktura postoji i lako je dostupna. Površine na kojima se mogu prezentovati antički ostaci su veoma ograničene. Postojanje laguma, Barutane i drugih objekata sličnog karaktera pruža odlične mogućnosti za prezentaciju pokretnog materijala i nadgrobnih spomenika.

Veoma je ograničen prostor za buduća istraživanja. Savremeni objekti onemogućavaju iskopavanja većih rimskih urbanih celina na prostoru

antičkog grada. Uređenje gradskog parka na Gornjem i Donjem gradu Kalemegdana ograničava dalja istraživanja na prostoru kastruma i kanaba.

VIMINACIUM

Stari Kostolac, opština Požarevac

rimski grad i provincijska prestonica

legijski logor (CASTRUM LEGIO VII CLAUDIA PIA FIDELIS)

Lokalitet se nalazi u njivama u neposrednoj blizini sela Stari Kostolac. Termoelektrana Kostolac B i površinski kop "Drmno" neposredno ugrožavaju lokalitet sa juga i jugoistoka. Asfaltni put vodi do ključnih tačaka na lokalitetu. Problem predstavljaju loši lokalni putevi kojima se prilazi arheološkom parku. Od infrastrukturnih objekata postoje WC, suvenirnica, taverna za odmor i osveženje posetilaca. Na lokalitetu postoje voda, struja, video nadzor i bežični internet. Na lokalitetu je zaposleno više ljudi kao obezbeđenje, animatori i vodiči.

U završnoj fazi izgradnje je naučno-istraživački i turistički centar - *Domus scientiarum* sa prostorom za smeštaj posetilaca, sa manjim muzejom, restoranom, bibliotekom, termama - spa centrom. Objekat ima potencijal manjeg kongresnog centra.

Usled povećanja broja posetilaca na lokalitetu postoji stalna potreba za proširenjem kapaciteta i zaposlenih.

Postoje neograničeni uslovi za istraživanja i sve oblike prezentacije antičkih ostataka.

ĐERDAPSKA KLISURA

Utvrđena granica (Limes) sa nizom fortifikacija

Na prostoru Đerdapa nalaze se ostaci rimskih puteva uklesanih u stenu, čuvena Trajanova tabla (*tabula Traiana*) i niz manjih fortifikacija od kojih većinu nije moguće prezentovati na adekvatan način. Đerdap je savremeni nacionalni park prirode. Postoje svi uslovi za razvoj planinskog turizma. Tradicionalna etno i ribolovačka okupljanja se mogu eksploatisati u turističke svrhe.

DIANA (*Statio Cataractarum Dianae*)

Karataš, opština Kladovo

Diana predstavlja jednu od najznačajnijih pograničnih fortifikacija sa funkcijom obezbeđenja kanala koji je omogućavao plovnost Dunavom tokom antike. Sa visokim stepenom istraženosti lokalitet pruža odlične uslove za prezentaciju rimskih i ranovizantijskih ostataka. Blizina Arheološkog muzeja Đerdapa predstavlja dodatnu prednost za jednu celovitu i kompleksnu prezentaciju rimske granice. Nalazi se u neposrednoj blizini magistralnog puta Beograd - Kladovo. Nedostaju kraći pristupni put od asfaltnog puta do

lokaliteta, kao i sva infrastruktura na lokalitetu za prihvat turista. Voda i struja postoje u neposrednoj blizini. Ne postoje ni suvenirnica, niti toaleti. Šetne staze nisu uređene. Postoji aktivna čuvarska služba. Postoje nesmetani uslovi za dalja istraživanja i sve oblike prezentacije.

PONS TRAIANI ET PONTES

Kostol, opština Kladovo

Trajanov most, najveći most antike

Fortifikacija koja je branila most

Lokalitet predstavlja jedinstven kompleks u Evropi sa ostacima Trajanovog mosta i fortifikacije koja je kontrolisala prilaz mostu. Trajanov most je bio najveći most antike, arhitektonsko čudo ovekovečeno reljefnim predstavama na novcu i carskim spomenicima. Na lokalitetu ne postoji čuvarska služba i nemar u velikoj meri ugrožava lokalitet. Lokalno stanovništvo koristi prostor kao divlju deponiju. Ne postoji adekvatan prilazan put niti prateća infrastruktura. Na ostacima mosta i fortifikacije potrebni su ozbiljni konzervatorski zahvati kako bi se obezbedila sigurnost posetilaca koji se kreću u blizini objekata.

Na lokalitetu Pontes postoje neograničeni uslovi za dalja istraživanja i sve oblike prezentacije.

Postoje uslovi da se na različite i veoma atraktivne načine prezentuju ostaci Trajanovog mosta.

ŠARKAMEN

Selo Vrelo, opština Zaječar

Rezidencijalni kompleks sa carskom palatom imperatora Maksimina Daje

Lokalitet predstavlja ostatke nedovršene rimske carske rezidencije sa mauzolejem carice majke. Nalazi se u neposrednoj blizini sela Vrelo. Potrebno je izvršiti obimna arheološka istraživanja i konzervatorske zahvate na antičkim ostacima kako bi se mogli prezentovati javnosti. Do lokaliteta ne postoje prilazni putevi. Ne postoji nikakva infrastruktura, niti čuvarska služba. Svaka prezentacija se odvija u složenim uslovima. Ne postoje objekti za prihvat i ugostiteljske usluge posetiocima u neposrednoj blizini lokaliteta.

FELIX ROMULIANA

Ganzigrad, opština Kladovo

Rezidencijalni kompleks sa carskom palatom imperatora Galerija

Carska rezidencija sa mauzolejima vladarske porodice u neposrednoj blizini. Jedinstveni lokalitet u Evropi. Od 2007. godine nalazi se na Uneskovoj listi svetskog kulturnog nasleđa. Postoje odlični uslovi za prezentaciju, visok stepen istraženosti objekata na lokalitetu. U neposrednoj blizini postoji potrebna infrastruktura, ali na samom lokalitetu ne postoje

adekvatni toaleti za posetioce. Potrebni su konzervatorski zahvati na pojedinim objektima, kao i uređenje šetnih staza. Do lokaliteta postoji asfaltni put kao i adekvatan parking. Ukoliko finansijski uslovi dozvole hitno je potrebno proširenje puta koji celom dužinom do magistralnog puta Zaječar - Paraćin ima samo jednu traku čime je otežano mimoilaženje vozila.

Lokalitet se sastoji iz dva segmenta - carske palate na samom Gamzigradu (*Romuliana*) i carskih mauzoleja na obližnjem brdu Magura. Neophodno je adekvatno povezati ova dva dela lokaliteta

Postoje neograničeni uslovi za dalja istraživanja i prezentaciju.

NAISSUS

Niš

Rimski grad, rodno mesto imperatora Konstantina Velikog

Značajan rimski grad na glavnoj komunikaciji kroz Gornju Meziju. Trgovački i urbani centar koji spada među najstarije na Balkanu. Nalazi se ispod urbanog jezgra savremenog grada. Sva potrebna infrastruktura postoji i lako je dostupna na svim delovima lokaliteta. Veoma su ograničeni uslovi za prezentaciju. Nedostaju očuvani arheološki spomenici, nema objekata za prezentaciju. Muzej je u lošem stanju i nema uslove za adekvatno prezentovanje. Veoma usko polje za buduća istraživanja. Savremeni objekti onemogućavaju šire sagledavanje lokaliteta na prostoru antičkog grada. Istraživanje, uređenje i prezentacija objekata su od prioritnog značaja.

MEDIANA

Brzi Brod, opština Niš

Carska vila sa rezidencijom

Carska vila sa kompleksom luksuznih zgrada, termama i vodovodnim sistemom. Zgrade su dekorisane mozaičkim podovima koji predstavljaju vrhunac umetnosti kasne antike. Visok je stepen istraženosti i visok potencijal za prezentaciju. Nedostaju objekti koji bi zaštitili antičke ostatke i omogućili njihovu bezbednu prezentaciju. Na lokalitetu nedostaju svi potrebni objekti infrastrukture. Nema toaleta, nema vode, čuvarske službe, nema uređenih šetnih staza.

IUSTINIANA PRIMA

Caričin grad, opština Leskovac

Ranovizantijski grad - provincijska prestonica,

Rodno mesto imperatora Justinijana I

Ranovizantijski visoko razvijeni urbani, administrativni i crkveni centar. Otkriven je velik broj javnih i privatnih zgrada, bazilika, razvijeni odbrambeni sistem i urbana infrastruktura. Više zgrada sa dekorativnim mozaičkim podovima predstavlja vrhunac ranovizantijske umetnosti.

Visok je stepen istraženosti. Neograničene mogućnosti za prezentaciju. Nedostaju objekti turističke infrastrukture. Nedostaju zaštitne konstrukcije koje bi zaštitile i omogućile prezentaciju mozaika. Na lokalitetu nema vode ni toaleta. Nedostaju uređene staze i turistička signalizacija.

Zaključak

Stvaranje tematskih ruta u Evropi je već uznapredovalo, a arheološke kulturne rute postoje na rajnskom limesu i u severnoj engleskoj duž Hadrijanovog zida.

Dalji razvoj puteva rimskih careva u Srbiji usmeren je na to da promoviše i obezbedi informacije o rimskom nasleđu i svim lokalitetima na svakom lokalitetu pojedinačno. Na taj način i posetioци koji ne mogu da posete sve lokalitete na ruti mogu dobiti potpunu informaciju. Novi arheološki parkovi u formiranju nisu međusobna konkurencija već rade zajednički na jedinstvenom i univerzalnom cilju.

Arheološki lokaliteti do sada nisu posmatrani kao jedan celoviti proizvod i upravo zbog toga nikada nisu međusobno povezivani na ovakav način u jedan projekat. Ovo se menja i pokušava se da se svi arheološki parkovi razvijaju u jednakoj meri i pod jednim međunarodnim standarnom vezanim za oblike prezentacije.

Itinerarium Romanum Serbiae se ne sme posmatrati kao lokalna turistička ruta već kao osnova projekta koji će koju treba da nadgraditi kulturnim rutama vezanim za rimsku arheologiju i rimske careve. Ova ideja već je naglašena na osnovnoj karti projekta na kojoj su označeni putevi koji će nas povezati sa drugim značajnim lokalitetima, najpre u okruženju, a zatim i u celoj Evropi. Koncept projekta je otvoren za sve vrste međumesne i međunarodne saradnje. Rimsko carstvo kao prethodnik Evropske unije nije poznavalo moderne granice, pa ni granice rimskih provincija ne odgovaraju današnjim državama. Upravo zbog toga Rimsko carstvo se ne sme posmatrati kroz savremene nacionalne filtere koji mogu da u velikoj meri suze i osakate prezentaciju i viziju Rimskog carstva i njegovih careva. Puna i adekvatna prezentacija rimskog nasleđa može se postići samo kroz široku međunarodnu saradnju što su mnoge tematske izložbe do sada i pokazale. Izložbe kao što su "Konstantine der Grosse" u Triru, "Hadrian, Empire and Conflict" u Londonu, "Roma e Barbari" u Veneciji, na kojima je bio prezentovan arheološki materijal i iz Srbije, dokazale su da se samo kroz prezentaciju celokupnog nasleđa može sagledati i razumeti prošlost. Samo sa posebnim povezivanjem Milana, Trira i Nikomedije sa Sirmiumom i ovim našim prostorima mogu se sagledati doba tetrarhije i počeci hrišćanstva.

Sve dok se gradovi kao što su *Aquincum, Sopianae, Intercissa, Mursa, Siscia, Spalato, Pola, Emona, Poetovio, Nicopolis, Oescus, Ratiaria, Sarmizegetusa, Apulum, Doclea, Scupi, Heraclea, Stobi, Athena, Sparta, Olympia, Pompeii,*

Neapolis i na kraju sam Rim ne ujedine u jedan gigantski projekat on će ostati nezavršen i neostvaren u međunarodnim okvirima. Samo projekat koji je planiran i ostvaren u dimenzijama antičkog Rima, a ne savremenog sveta može u celosti uspeti.

Literatura

1. Korać, M. Golubović, S. Mrđić, N. *Itinerarium Romanum Serbiae*, Beograd 2009.
2. Master plan kulturno istorijske rute „Put rimskih careva“. Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Prof. dr Gordana RADOSAVLJEVIĆ¹
Katarina BORISAVLJEVIĆ

UTICAJ KULTURNOG TURIZMA NA IMIDŽ SRBIJE

APSTRAKT

Turizam predstavlja jednu od najbrže rastućih delatnosti u svetu, koja pozitivno utiče na privredni razvoj zemalja. Turizam ima sve značajniju ulogu u Srbiji i deteminisan je nacionalnim ciljevima, međunarodnim okruženjem i osnovnim zakonitostima razvoja turizma.

U radu se polazi od činjenice da turisti napuštaju ustaljene puteve turističkih kretanja, što se ogleda kroz smanjenje masovnog turizma, potragu za novim turističkim proizvodom i novim turističkim destinacijama. Kako proces globalizacije utiče na smanjenje lokalnog, regionalnog, pa čak i državnog identiteta, očuvanje kulturnog nasleđa značajno može uticati na prepoznatljivost nekog grada, regije, države.

U tom smislu, rad se bavi analizom ključnih elemenata potrebnih za razvoj kulturnog turističkog proizvoda. Posebno se ukazuje na strategijske prioritete i akcije koje je neophodno preduzeti u cilju afirmacije kulturnog turizma u Srbiji.

Ključne reči: turizam, kulturno nasleđe, razvoj , imidž, destinacija, Srbija.

Uvod

Turizam ima sve značajniju ulogu u Srbiji, a dalji razvoj zavisi od prilagođavanja turističkog proizvoda savremenim tendencijama na međunarodnom turističkom tržištu. Kulturni turizam je jedan od oblika turizma koji može uticati na konkurentsku prednost i poboljšanje imidža Srbije. Turistički potencijal kulturnog turizma u Srbiji tek počinje da s prepoznaje.

1 Prof. dr Gordana Radosavljević, Katarina Borisavljević, Ekonomski fakultet Kragujevac.